

УДК 821.161.2-1.09

Е. Циховська – кандидат філологічних наук, доцент
Інституту філології Бердянського державного
педагогічного університету

Концепт “Степової Еллади” у поезії Є. Маланюка та Ю. Лободовського

*Роботу виконано у Інституті філології
Бердянського державного педагогічного
університету*

Розглядається вплив концепту “Степової Еллади” Є. Маланюка на творчість Ю. Лободовського; приділяється увага особливостям функціонування цього концепту в поезії Є. Маланюка та Ю. Лободовського.

Ключові слова: концепт, поема, епос, рецепція, еміграція, синкретична культура, міф, історіософська візія.

Tsichovska E. The Concept “Stepowa Hellada” of Influence of E. Malaniuk’s and J. Lobodovsky’s. The article deals with the influence of E. Malaniuk’s concept “Stepowa Hellada” on J. Lobodovsky’s works; the author pays attention to the peculiarities of this concept’s functioning in E. Malaniuk’s and J. Lobodovsky’s poetry.

Key words: concept, poem, epos, reception, emigration, syncretic culture, myth, historiosophic vision.

Функціонування концепту “Степової Еллади” у творчості українського поета-емігранта Євгена Маланюка (1897–1968) розглядали такі дослідники, як О. Астаф’єв, Ю. Войчишин, М. Ільницький, Ю. Ковалів, Л. Куценко, Т. Салига, Г. Сивокінь та ін. Вивченню життєвого шляху і творчого доробку польського поета, публіциста і перекладача української і російської поезії Юзефа Лободовського (1909–1988) в останні роки присвятили свої праці польські літературознавці Є. Щвенх, Я. Савицька, Р. Лужний, Т. Клак, Я. Кришак, Б. Бакула, І. Шиповська та ін. До розкриття спільності обох письменників в інтерпретації мотивів південного степу, шляху, вітру і Чорного моря зверталися український літературознавець О. Баган і польські – Л. Сірик, Я. Савицька, А. Якубовська-Ожуг. Однак проблема творчих взаємоперегуків Є. Маланюка та Ю. Лободовського, зокрема аспект змістового наповнення і втілення в їхніх поезіях концепту “Степова Еллада”, не був об’єктом уваги вчених. Тому основною метою цієї статті є аналіз художньо-естетичного значення концепту “Степова Еллада” у поезії Є. Маланюка та Ю. Лободовського.

З Ю. Лободовським Є. Маланюк започаткував приятельські стосунки у Варшаві в 1936 р. Ю. Лободовський підтримував зв’язки з Українським науковим інститутом і був знайомий з такими представниками української еміграції в Польщі, як П. Зайцев, Н. Лівіцька-Холодна, перекладав М. Рильського, П. Тичину, О. Ольжича, М. Зерова, Ю. Клена, О. Телігу, С. Гординського та ін. З двадцяти років почавши займатися українською поезією, він вшановував твори Є. Маланюка своїми

перекладами майже в кожному номері паризької "Kulturzy". Ю. Лободовський не забув митця і в своїй публіцистиці, присвятивши українському колезі та його художній спадщині чотири статті в "Kulturze" (Scylla I Charybda poezji ukraińskiej, 1954, nr. 5, 6; Poezja Jewhena Małaniuka, 1955, nr. 10; Ostatnia wiosna, 1959, nr. 7, 8; Po śmierci Małaniuka, 1968, nr. 10).

Схожість життєвих шляхів Ю. Лободовського і Є. Маланюка зумовила спільність тематики, проблематики, поезики творів. Поєднаний із Україною походженням по батьківській лінії, могилами рідних (батько поета похований у м. Єйську: "Ojciec mój, gdy go wicher przeznaczenia zaniósł, w czarnej / kozackiej ziemi, na znojnym Kubaniu spoczął, dług / emigrancki splacając swym prochem" [1, 40]), перебуванням на її території, Ю. Лободовський знаходиться у стані невагомості між Україною, сином якої вважав себе, і Польщею, сином якої вважається: "...pragnął tęczę nowego / przymierza połączyć dwie ojczyzny, sam na pół rozdarty" [1, 40]. Цю дилему він намагався вирішити будівництвом моста дружби між українським і польським народом, присвятивши цій ідеї свою творчість. Перед Є. Маланюком ніколи не стояв подібний вибір, оскільки, народжений на Україні, всотавши її з молоком матері, він продовжував в еміграції сумувати за нею, що не здатне було змінити проживання у Польщі, розлуку з якою дослідники його творчості називають другою еміграцією поета.

Обидва письменники боролися за незалежність своєї вітчизни і, розділивши долю емігрантів, померли далеко від батьківщини, причому не на слов'янській землі: Є. Маланюк – у Нью-Йорку, Ю. Лободовський – у Мадриді. Твори польського поета почали повертатися на батьківщину лише у 80-ті рр., а Є. Маланюка, замовчувані в радянському літературознавстві, – у 90-ті рр. ХХ ст.

Є. Маланюк, будучи козацько-чумацького походження, неодноразово звертався у творчості до свого родоводу: "Внук кремезного чумака, / Січовика блідий правнук... / І крізь папери, крізь перо, / Крізь лак культури – богоданно / Рокоче запорозька кров / Міцних поплічників Богдана..." [3, 70]. Ю. Лободовський теж мав по батьківській лінії у роду козаків, навіть серед друзів називався "Лободою". У поемі "Koń atamana Lobody" пропонується міф про походження Ю. Лободовського від козацького отамана Лободи.

У своїй творчості Ю. Лободовський звертався до України, Польщі, Іспанії, де прожив сорок п'ять років. Будучи, як кожен поет, передусім істориком, він вважав синкретичну культуру цих країн найкращим прикладом синтезу Заходу і Сходу: в Іспанії це виражалося через функціонування водночас арабської і латинської культур, Польща та Україна були наступницями римської та візантійської культур.

Під впливом маланюківської історіософської концепції Ю. Лободовський написав поему "Hellada Scytyjska" з присвятою Євгенові Маланюку. Проте польського митця зацікавлює не тільки лейтмотив Степової Еллади, а й образи, через які Є. Маланюк розкриває свої історіософські візії. Поема розроблена Ю. Лободовським на зразок гомеровського епосу, де порівняння України-Скитської Еллади з Іліадою, Троєю викликає аналогію з античною трагедією, на що вказує сам автор згадуванням у тексті ім'я Гомера: "W kijowskich ulicach / odgłosem między homerycki rytm / ciszę podsieni rwał jak błyskawica" [1, 68].

Якщо у Є. Маланюка прототипом Еллади виступало місце його народження – Херсонщина з її безкрайними просторами, річкою Синюхою, то Ю. Лободовський бере за зразок змалювання Еллади Волинь – край, який справив на нього незабутнє враження, на його рецепцію України: "Nim rzewny wieczór na cichych wołyńskich sielankach / wsparł się, napój gwiazdzisty lejąc z sinego dzbanka..." [1, 66].

Проте Є. Маланюку також запала в душу, не залишила байдужим краса волинського краю, який він мав нагоду відвідувати: "Та не стомлюсь довіку пам'ятати / Блакитний день волинської землі, / Співучу Ікву в шумі водоспаду, / Пруживий мрамур ледь смаглявих тіл..." [3, 342]. Україна поетично подається митцями у фізичній та ідеалістичній (у ностальгічних муках або мареннях емігрантів) іпостасях. Так, Є. Маланюк уві сні згадує: "А я на полум'ї розлуки / Назавше спалюю роки, / І сниться степ Твій, сняться луки / І на узгір'ях – вітряки" [3, 98].

Ю. Лободовський часто використовує у своїх поемах прийом накладання міфу на реальність, міфічних або біблійних подій на історичні, за допомогою якого яскраво передається пережитий ним хаос подій початку ХХ ст. Подібна ситуація зустрічається і в поемі "Widzenie", де постаті святих, а саме Матір Божа Почаївська і Матка Божа Остробрамська, переносяться у буденне життя, зустрічаються і розмовляють про долю України та Литви, покровительками яких вони є. Польська дослідниця творчості Ю. Лободовського А. Якубовська-Ожуг пояснює цей прийом задумом поета у такий

спосіб стерти межі між народами: “надання їй долям універсального характеру, поява міфологічних героїв нівелює, стирає межі і вказує на спільний родовід” [6, 154]. А. Собеська має своє трактування переплетіння часів: “Характерне накладання часів є також специфічним символом переконання автора про фаталізм, що тяжіє над історією України, яка розуміється як безкінечне повторення поразок і загроз” [4, 23].

Польський письменник не тільки присвятив поему Є. Маланюку, а і ввів українського поета в контекст, разом із ним виконуючи роль ліричного героя: “*leżeliśmy w cieniu, a tak już do cudów nawykli, / żeśmy mówili: Witaj!*” [1, 66], “*Zejdź na nas, śpiewająca, hucząca, / Hellada, / Scytyjska Hellada!*” [1, 70]. Вони виступають спостерігачами подій, що відбуваються перед ними, динаміку дій підкреслюють словосполучення з дієсловами руху. Згодом ліричний суб’єкт Ю. Лободовського відокремлюється від свого приятеля Є. Маланюка, продовжуючи розповідь від першої особи однини з використанням присвійних займенників: “*bandurzysto mój siwy!*” [1, 68], “*w pyłe znalazł / ślad twojego sandału, / sowlooka Pallas!*” [1, 70], “*...luna brunatna pelzła nad moim miastem. / Wydzwonily mi w nocy wszystkie godziny dwunaste...*” [1, 70], “*groźną chmurą na mój kraj opada...*” [1, 70], “*Biorą mnie mocno pod ręce Achilles i mądry Jarosław*” [1, 70].

У поемі “Pochwała Ukrainy”, стилізованій під хвалебну оду “*Tobie śpiewam, o, Ukraino, ciebie pochwalam / w pieśniach, co szumią urocznie, morskim podobne / falom, nutą stęsknioną, / dźwięcznym słowem, wezbranym / rytmem*” [1, 36], автор наголошує на унікальності української землі. Цю ідею проповідує і Є. Маланюк у поезії “Ісход”:

У Ю. Лободовського:

*Do jakiej cię porównam
błogosławieńskiej ziemi* [1, 38].

У Є. Маланюка:

*Де ж знайти нам за Тебе кращу
Серцем повним Тобою щирть?* [3, 110].

Однаково бачать поети й образ українця, акцентуючи на двох ознаках – обличчі і гострому зорі. Ю. Лободовський характеризує очі українця за допомогою епітету “соколині”, що в українській символіці має значення “дійові” й “віщі” [5, 221].

В Ю. Лободовського:

*Wiatr twój
osmala twarze na brąz brunatne i oczy harde, jak
sokół, ma każdy młodzieniec* [1, 38].
Potomek smagłych twych synów [1, 36].

У Є. Маланюка:

*Руки їх від вітру бронзові, (...)
Зір прозорий, як синій простір,
І – як обрію смуга – гострий* [3, 163].

Ю. Лободовський, як і Є. Маланюк, визнає відкритість України для будь-яких культур. Країна зачаровує його безкрайністю своїх степів, збереженням традицій і синтезом елементів античності та Візантії. Ці чинники, на думку Є. Маланюка, спричинили загибель країни, а Ю. Лободовський вважав, що вони стануть її порятунком за умов стимулювання римського і візантійського начал, закладених до фундаменту України. У поемі “Pieśń o Ukrainie” Лободовський стверджує: “*To nowa droga z Waregów ku Grekom, / przebita przez narody młode. / I stary Rzym zjednany z Carogrodem!*” [1, 62].

Утім, обидва поети розходяться у поглядах щодо потреб України для її відродження: якщо ідеологія Є. Маланюка передбачає оновлення України на основі римського правничого духу, якого їй не вистачає, то Ю. Лободовський бачить необхідність об’єднання двох слов’янських сусідок – Польщі і України, бо “*Ta sama dola krwawa i tulacza / i wspólne groby na sąsiedzkich polach*” [1, 60].

На відміну від Є. Маланюка, що вбачав у впливі Візантії на українську культуру як позитивне, так і негативне (“*nid bezsilu mądrość Bizancji*”), Візантія Ю. Лободовського рівноправно постає разом з Елладаю як носій добра. Він, порівнюючи Україну з Візантією, наділяє її епітетом “візантійська” в багатьох своїх поезіях: “*jarzysz się w srebrze gwiazd jak bizantyjski obraz*” (“Pieśń o Ukrainie”), “*pod szept bizantyjskich modlitw*” (“Polesie”), підкреслюючи візантійські впливи на українську культуру.

За життєве кредо Ю. Лободовський бере завдання, яке ставив перед собою ще візантійський імператор Юстиніан – поєднати Захід і Схід, щоб повернути минулу славу: “*Zachód ze / Wschodem połączyć pomostem i nowy na nim / wystawić Akropol*” [1, 64].

Обидва покладають на Україну місію Месії, оскільки кожна поневолена нація, на думку Є. Маланюка, озброюється месіанізмом як вищою формою національної ідеології. Підвалини концепції месіанізму нації заклали представники класичної німецької філософії (кінець XVIII – початок XIX ст.) Й. Фіхте і Г. Гегель. Для Є. Маланюка Україна може стати обітованою землею, до якої Мойсей вів свій народ з єгипетського полону: “А я згораю і борюся, / Щоб над ланами України / Засяла Ханааном – Русь” [3, 56].

Поети будують свою теорію, відштовхуючись від концепцій М. Костомарова, Й. Гердера; їх Україна стане новою Грецією, бо має всі умови для цього: сприятливий для проживання клімат, географічне поле вздовж берегів двох морів, плодюча земля, талановитий народ. На відміну від Є. Маланюка, для якого до месіаністичного простору належить уся Україна, Ю. Лободовський зазначає точне місце в Україні – Чорне море (поема “Czarne Morze”), що поєднує народи Європи і Азії, де Україна й Польща виступають союзницями.

По суті, і Є. Маланюк, і Ю. Лободовський своєю історіософією сприяли редукції історії української держави в народну пам’ять, бо зв’язки з античною Грецією і Візантією стали настільки органічно невіддільними, влитими в українську культуру, що простий людина взагалі цього не усвідомлював. Водночас, на думку Є. Маланюка, “може, найважливішим з наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнати себе” [2, 18]. Письменники, створюючи свої поезії в опозиції політичній залежності України та її культурної незалежності, закладали фундамент майбутньої самостійної держави. В його основі – добре збережена українська культура зі сформованими впродовж років традиціями, на спорідненості яких між поляками і українцями не раз наголошував у своїх творах Ю. Лободовський, ставлячи поряд символи Польщі і України: “*Tak kitajka w onucach i ramiona wam uschly i tak / wola kozacka i Rzeczpospolita*” [1, 44].

Отже, дослідження питання художньо-естетичного значення концепту “Степова Еллада” у поезії Є. Маланюка та Ю. Лободовського дало можливість зробити такі висновки: схожість життєвої долі (походження з України, еміграція, боротьба за незалежність своєї вітчизни, професія літератора) визначила спільність підходу до розробки основних концептів еллінської моделі культури, зокрема “Степової Еллади”. Вперше вживаний Маланюком, цей концепт запозичує Лободовський, розширивши його значення до розуміння як спільного простору для українсько-польського єднання. Аналіз поеми “*Hellada Scytyjska*” Ю. Лободовського, присвяченої Є. Маланюкові, і віршів Маланюка свідчить про синтез елементів різних літературних напрямів першої половини XX ст. у Є. Маланюка і превалюванні компонентів неоромантизму у Ю. Лободовського. Якщо у польського поета романтичний опис природи контрастує з катастрофічним сприйняттям світу, то в Є. Маланюка спостерігається єдність людини і природи. Заради “українізації” своїх поем зі збірки “Пісня про Україну” Ю. Лободовський звертається до міфологічних і фольклорних мотивів, до язичницького вірування, стилізації поеми під жанр думи, до української національної символіки.

Запропонована Є. Маланюком і Ю. Лободовським модель еллінської культури, інтерпретація її основних засад розширює наші уявлення про взаємозв’язки різних типів культур, розвиток українського та польського літературних процесів першої половини XX ст., сприяє виявленню національно-історичних особливостей кожного народу.

Література

1. Лободовський Ю. Пісня про Україну. – Л.: Каменяр, 1996. – 159 с.
2. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури // Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу. – К.: Дніпро, 1997. – С. 18–74.
3. Маланюк Є. Поезії. – Л.: Просвіта, 1992. – 686 с.
4. Sobieska A. Toponimy i ich wartościowanie // Józef Łobodowski – rzecznik dialogu polsko-ukraińskiego / Pod red. L. Siryk, J. Święcha. – Lublin: Wydawn. un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – S. 17–29.
5. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
6. Jakubowska-Ożóg A. Poezja emigracyjna Józefa Łobodowskiego. – Rzeszów: Wydawn. un-tu Rzeszowskiego, 2001. – 204 s.

Статтю подано до редколегії
01.12.2006 р.